

BOLLA KÁLMÁN SZERK. 2005: MAGYAR NYELVÉSZ PÁLYAKÉPEK ÉS ÖNVALLOMÁSOK 1.

BUDAPEST, ÚJ MANDÁTUM KÖNYVKIADÓ, ZSIGMOND KIRÁLY FŐISKOLA,
656 LAP

BÜKY LÁSZLÓ

A magyar nyelvészeti tudományosság személyi vonatkozásai már az Sz. Bakró-Nagy Marianne és Kontra Miklós (1991) szerkesztette kiadványban meglehetősen nagy érdeklődést keltettek. A kötetben harminc (nemcsak hazánkban) élő magyar nyelvész válaszolt a szerkesztők hat kérdésére, amelyek közül az elsők azt tudakolták, hogy mitől nyelvész a nyelvész; s hogy hogyan vált az illető pályatárs nyelvesszé. Az erre a kérdésekre és a továbbiakra adott személyes hangú válaszok (és vallomások) minden jellemzője észlelhető, s éppen ezért tudománytörténeti szempontból csaknem múlhatatlan érdemű a kötet.

Bolla Kálmán az 1970 utáni években kezdett az MTA Nyelvtudományi Intézetének fonetikai osztályán a kísérleti fonetikához használatos kép- és hangrögzítő eszközökkel felvételeket készíteni pályatársairól, majd e tevékenységét az ELTE Fonetikai Tanszékén folytatta, s mint a kiadvány előszavában írja „[...] ma pedig »privát fonetikai műhelyem« színtere e tevékenységnek” (7). Hetven fölött van azoknak a száma, akik Bolla Kálmánnak önvallomást adtak pályájukról. A képmagnóra rögzített és pótolhatatlan anyag közhasználatra alkalmatlan, ezért indította el a szerkesztő 1994-ben a jelen kötet(ek) előzményét, a Magyar Nyelvész Pályaképek és Önvallomások című sorozatot, amelynek 2005-ig ötvenegy füzete jelent meg. E füzet nemcsak önvallomásokat, hanem publikációs listákat és kortárs méltatásokat is tartalmaz. A képmagnóra rögzített felvételeket a füzetekben a nyelvészek arcképe és névalírása idézi csupán fel. A sorozat tudománytörténeti értéke felbecsülhetetlen.

Jelen kiadványban Bolla Kálmán hetenkét nyelvészt szerepeltet, tizenháromnak különböző okoból csupán önvallomását tudta kiadni, tehát a publikációk listája és a kortársi méltatás (és egy-egy arckép és autográfia) hiányzik. (Egyelőre a kiadvány 1. számú kötete jelent meg Adamik Tamástól Juhász Józsefig.) – Függelékben találja az olvasó a rövidítések jegyzékét (646–50); a képmagnófelvételek (a szerkesztő a *videofelvétel* szót használja) készítésének időpontjait (651–2); a méltató írások szerzői névsorát (652–4); végezetül a nyelvészek születési és halálozási évét összegző táblázatot (654–6).

Az előszóban említi Bolla, hogy előbb-utóbb jön az ideje a VCD-n, DVD-n közzelendő mozgókép és hang kiadásának is. (A technika gyors változása folytán a különböző stílusértékű *videofelvétel* és a *képmagnófelvétel* kifejezések egyaránt archaikussá válóban vannak.)

A pályaképek és önvallomások, a publikációk és a pályatársakat méltató, bemutató írások áttekintése hatalmas, részletekbe menő adatanyagot tesz közkinccsé. A

következő nyelvész- és tanárnemzedékek, tanárnemzedékek a személyesség varázsát és hitelét érezhetik a kötetben való lapozgatás során. A publikációk közlése révén a szaktudományi és a személyi teljesítmények is megmutatkoznak. A pályájukról szóló nyelvészek annak ellenére, hogy a szerkesztő különösebb szempontokat nem adott az önvallomásokhoz, több szempontból hasonló módon építik fel mondandójukat. Így a pályára kerülés módja föl-föl tűnik. Számosan a középiskola légkörét, tudományos érdeklődésre indító hatását emlegetik (Balázs János, Bencédy József, Benkő Loránd, Bolla Kálmán, Büky László, Gadányi Károly). (Itt jegyzem meg, hogy a most és a következőkben említett személyek példaként szolgálnak; s alább néhol neveket sem írok, csupán a szóban forgó jelenség visszakereshetősége miatt a kötet lapszámait.) Mintha kevesebben szólnának az egyetemről a pályakezdés vonatkozásában (Balogh Lajos, Benkő Loránd, Büky Béla), ami tulajdonképpen természetes is, hiszen az egyetemista már valamenynyire a pályán van. A kivételek is érdekesek a személyiség alakulása szempontjából, vannak, akik bizonyos szakmai kerülövel lesznek nyelvész érdeklődésűvé (Adamik Tamás, Domokos Péter, Hajdú Péter, Elekfi László), hiszen például szerzetesi, muzsikusi életre-munkára készültek. Van egy, az élet rendje szerint egyre kisebbedő csoport, melynek tagjai a ma már legendás Báró Eötvös József-Collégiumot mondják életalakításukban különösen fontos szerepűnek (Bencédy József, Deme László, Elekfi László, Fábian Pál, Hadrovics László, Hajdú Péter, Herman József). Talán a legtöbben a nyelvészek előttük járó és példaként álló személyiségeit nevezik meg mint olyanokat, akiknek hatására szakmaiságuk alapjai kialakultak. Bizonyára nem érdemtelen a teljesség igénye nélkül bemutatni, kik azok, akiket név szerint említenek: Bárcai Géza Benkő Loránd; Csúry Bálintot Imre Samu; Pais Dezsőt Benkő Loránd, Czeglédy Károly, Elekfi László, Fábian Pál; Károly Sándort Büky Béla és Büky László; Kniezsa Istvánt Benkő Loránd és Gregor Ferenc; Melich Jánost Hadrovics László; Szabó T. Attilát Benkő Loránd és végül Mészöly Gedeont Benkő Loránd és Erdődi József. Csupán néhányan utalnak családi háttérre pályájuk kapcsán (Balázs Géza, Büky Béla, Éder Zoltán, Erdődi József, Fábian Pál). A személyiség tisztelete és hatása némelykor olyasmin is észlelhető, mint a Hadrovics László megörökölte Melich János-írásztal sorsán, amely Melich szülővárosának, Szarvasnak múzeumába kerül Hadrovics élete alkonyán (559). (A recenzens megjegyzi, hogy Mikola Tibor elhunytá óta jelenleg Klemm Antal papírollóját őrzi Szegeden.)

A szerkesztő megírja a bevezetőben, hogy az önvallomásra szóló felkérésben „semminémű diszkrimináció nem érvényesült” (7). S valóban, számos nyelvész és néhány társtudományt képviselő kutató szerepel, közöttük többen különféle fokozatokkal, rangokkal, címekkel rendelkeznek. A valós szakmai rang nem feltétlenül jár együtt ezekkel, és fordítva is így van vagy lehet.

A közhit úgy tartja, a filológusoktól ered a doktori cím fel nem tüntetésének szokása. Mostanság azonban van (még) egyetemi doktori cím, PhD-cím, van nyelvtudományok kandidátusa, illetőleg doktora, továbbá MTA doktora fokozat, nem szólva a habilitációról és a fokozatokkal nem feltétlenül összefüggő egyetemi tanári (professzori) beosztásról és egyebekről, köztük a nemritkán különös elnyerhetőségű Széchenyi Professzori Ösztöndíjról, amelyet mostanság már érdemként lehet – esetleg jobb híján

– föltüntetni. Nos: a kötet többnyire egyetemen vagy főiskolán oktató nyelvészei általában megemlítik a tudományos életben elért címeiket, fokozataikat, hiszen ezek a szakmai–emberi előmenetel jelállomásai, némelykor azt is, hogy kinél doktoráltak – a mai, sokszereplős doktori cselekmények során lassan ennek jelentősége (is) csökkenőben van. Azonban nem volna haszontalan lélekbúvárlati és nyelvészi feladat kikutati, hogy némely pályatársat a különféle címekért, fokozatokért folyó küzdelmekben milyen vélt vagy valós sebek érték, s hogy a harcoknak, amelyek ezeket a sebeket keltették, a nyelvészársadalom egészére milyen hatással vannak (voltak). A kiadvány jelen kötetében, ha emlékezetem nem csal, egy kolléga említi meg, hogy „[...] 2001-ben megsemmisítő véleményt mondtak akadémiai doktori értekezésemre [v: értekezésemről]” (42); ugyanakkor van, aki csupán beszél arról az akadémiai doktori értekezéséről, amely szintén nem jutott el a nyilvános vitához (278). Az akadémikusság mint legmagasabb tudományos elismerés elérése vagy el nem érése sehol nem említetik. – Egyszer-egyszer a professzori kinevezés elmaradása, a nyugdíjazás körüli méltánytalanságok is szóba kerülnek (439, 248–9). Azonban alig-alig tapasztalhatók egy másik, a nyelvészársadalomban meglévő ellentét jelei. Ugyan említi valaki, hogy az MTA Nyelvtudományi Intézetében „olykor »nem nyelvésznek«” (38) nevezik, a (szokásos egyszerűsítéssel mondvá) hagyományos és modern nyelvészek közötti ellentétéről mindössze még egyszer van szó, ha ugyan más eset(ek) el nem kerültek figyelmemet. Egy tudós kolléga a hazai és nemzetközi tudománypolitikai életben való részvétele kapcsán ezt írja: „A hazai szervekből-szervezetekből azért [kapcsolódtam ki fokozatosan], mert időközben olyan fokon jutott túlsúlyra bennük a »világorientációs« tendencia, hogy (hajdan világszintűnek elismert) hazai hagyományaink és eredményeink (egyre hivatalosabbnak számító) belföldi értékelése nullára íródott le, folytatóik és képviselőik kiszorultak vagy kihúzódtak a folyamatok irányításából; és már, utolsó mohikánként, hatástalannak bizonyult ennek befolyásolására törekedni, és céltalannak ellene berzenkedni” (343).

Meglehetősen nehéz véleményezni azokat a méltatásokat, amelyeket a pályatársak írtak. Legtöbbször magánemberi és tudósmagatartásbeli tulajdonságokat, jellemzőket írnak le (vö. Károly Sándor 1981), némelykor azonban – ha jól látom – a szakmai rajz meglehetősen elfogult. Bizonyára nyelvészetünk kritikai életében vannak nemkívánatos jelenségek, ezekről így írt Kiss Lajos (1994: 104–5): „Ahol az elfogulatlan bírálat nem jelöli ki minden jelentős mű reális helyét a nyelvészeti munkaeszközök sorában; ahol túlsúlyra jutnak a semmitmondó, formális, tartalomjegyzékszerű ismertetések; ahol akadnak törleszkedő karrieristák, akik magánszorgalomból vagy rendelésre émelyítő álkritikákat szállítanak; ahol korszakos jelentőségű munkák maradhatnak visszhang nélkül; ahol egy etikailag nem finnyás önadminisztráló akár tucatszámú »kritikát« is összeügyeskedhet könyvéről úgy, hogy felcsillantja a viszontszolgálat reményét; ahol szerephez juthat az »én dicsérem a te emberedet, te dicsérd az én emberemet« korrump elve; ahol érett, nagy tudású és tapasztalatú kutatók nem tartják magukhoz méltónak recenziók írását, hanem a kritika művelését átengedik azoknak, akiknek sem elegendő tudásuk, sem bátorságuk sincs ahhoz, hogy súlyosan latba eső véleményt mondhassanak; ahol a karrierföltés erősebb lehet, mint a tudományos

iagságra való törekvés; ahol a kritikus jobban befolyásolja a megbírálandó könyv szerzőjének napi árfolyama a politikai vagy tudományos tőzsdén, mint maga a mű, – ott óhatatlanul torzulás áll be az értékek valós rendjében; ott rangja, beosztása szerint ítélhetik meg az embert, nem pedig teljesítménye szerint; ott nem az lesz a fontosabb, hogy mit írt valaki, hanem hogy ki írta; ott a gyengébb minőségűek háttérbe szoríthatják az értékesebbeket; ott a szelekciót felválthatja a kontraszelekció.” Sapienti sat.

Természetesen a kortársak bemutatásainak szakmai értékét minősíteni majd csak egy következő nyelvész-nemzedék lesz képes, amely a teljes életművet látja – nagyrészt a kötet bibliográfiája alapján is –, és nem zavarja tisztánlátását semmilyen tudománypolitikai (s főként az ún. szocializmus idején, sajnos, politikai) vagy egyéb afféle tényező, amelyekről Kiss Lajos adott összefoglalót.

Bizonyos szálon a szocializmusnak nevezett időszak következménye, hogy vannak kollégák, akik fiatal korukban nem lehettek egyetemi hallgatók, s csak hosszabb-rövidebb küszködés révén jutottak diplomához (Büky László, Hajdú Mihály).

Általában az emberről és egyéniségéről a kortársak fürkésző szeme bizonytalanságot vehet észre, s szerencsére számos ilyen rész akad a méltatásokban. A szerkesztő megírja, hogy ő kérte fel egy-egy életmű bemutatására a nyelvész kollégákat, azt azonban nem említi, mi oka van, hogy némely esetben nincs kortárs méltatás, csupán recenziókból való idézésekből alakul ki bizonyos kép (Benkő Loránd, Békési Imre, Deme László), arra is van példa, hogy csupán önvallomást közöl a kötet (Balogh Lajos, Hajdú Mihály). Szerencsére kevés az efféle perszonália, de is így fájó hiányt kelt, még ha érthető hosszú évek alatt összegyűlő anyag e tekintetben meglévő egyenetlensége, illetőleg összefésül(het)lensége.

Bolla Kálmánnak a második kötettel teljessé váló kiadványa, amint előzménye is, nem méltányolható és becsülhető eléggé a magyar nyelvészeti tudományosság számára. A jövőző idők magyar nyelvészei e kötet(ek)ből emelhetik majd ki azokat, akik idővel a múlt tudósai lesznek, s akik talán egy afféle sorozatban kapnak majd külön helyet, mint az Akadémiai Kiadónak a Múlt magyar tudósai sorozatában korábban Csúry Bálint (Balassa 1988), Gombocz Zoltán (Németh 1972), Bárczi Géza (Szathmári 1995); Kniezsa István (Kiss 1994) és mások.

* * *

Bakró-Nagy Marianne, Sz. – Kontra Miklós 1991: *A nyelvészetről – egyes szám, első személyben*, Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.

Balassa Iván 1988: *Csúry Bálint*, Budapest, Akadémiai.

Károly Sándor 1981: Tudósmagatartások néhány nyelvészportré tükrében. (Szemelvények a magyar nyelvtudomány történetéből), *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 13, Budapest, Akadémiai, 263–78.

Kiss Lajos 1994: *Kniezsa István*, Budapest, Akadémiai.

Németh Gyula 1972: *Gombocz Zoltán*, Budapest, Akadémiai.

Szathmári István 1995: *Bárczi Géza*, Budapest, Akadémiai.